

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ULUSLARARASI BİRİNCİ İSLAM ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

(Tebliğ ve Müzakereler)

First International Symposium
on
Islamic Studies

16 - 18 Eylül / September, 1985

İZMİR

İMAM ŞÂFİİ'YE GÖRE HABER-İ VAHİD

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENER

Bilindiği gibi, İslâm hukukunun aslî kaynaklarını Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in Sünneti oluşturmaktadır. İcmâ, kıyas vb kaynaklar ise, bu iki kaynağın ışığında ortaya çıkmış ictihâdî ve dolayısıyla beşerî kaynaklardır.

İslâm hukukçuları, Hz. Peygamber'in Sünnetini yâni hadisleri, rivayet bakımından, genellikle ikiye ayırırlar:

- 1) Senedi muttasıl olan hadisler,
- 2) Senedi muttasıl olmayan hadisler.

Sened bakımından muttasıl olan hadisleri de üçe ayırırlar:

- a) Mütevâtir hadisler,
- b) Meşhur hadisler,
- c) Haber-i vâhid (haber-i âhâd) hadisler.

Biz, bu kısa tebliğimizde "haber-i vâhid" denilen hadislerin İslâm hukukunda huccet olup olmadığı konusunda İmam Şâfiî' (ö.204/820)'nin düşünce ve görüşlerini, er-Risâle (Kâhire 1940), *el-Umm* (Kahire 1321-1325) ve *İhtilâfu'l-Hadîs* (*el-Umm*, c. VII'nin kenarında) adlı eserlerini takip ederek, belirtmeye çalışacağız (Bak. *Risâle*, s. 369-461; *el-Umm*, c VII, s. 254-262; *İhtilâfu'l-Hadîs*, s. 2-38).

İmam Şâfiî, İslâm hukukunu esas itibariyle dört ana kaynağa dayandırır: Bunların birincisi Kitâb ve sâbit olan sünnet, ikincisi İcmâ, üçüncüsü sahâbîlerin sözleri, dördüncüsü de kıyastır.¹

Burada Şâfiî'nin Kitâb ve Sünneti, Fıkhın kaynağı olma bakımından aynı derecede kabul etmiş olmasına ve "sâbit olan sünnet" tâbirine dikkatinizi çekmek isterim. Şâfiî'ye göre Sünnet, Hz. Peygamber'in kalbine ilham edilmiştir; ona da uymak farzdır. Kur'ân-ı Kerîm'in, "O size Kitâb ve hikmeti öğretir." (Bakara, 129, 151; Âli 'İmrân, 164; Nisâ, 113; Cumu'a, 2) ve Hz. Peygamber'in hanımlarına hitaben, "Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın." (Ahzâb, 34) âyetlerinde geçen "hikmet" sözü, Allahu a'lem, Sünnettir.²

(1) *el-Umm*, VII, 246.

(2) *Risâle*, 76-79, 103-105.

Şâfiî'ye göre Sünnet, ya Kur'ân'ın mücmel hükümlerini açıklar, ya da Kur'ân'da mevcut olmayan konularda bir kısım hükümleri ihtivâ eder.

Bu her iki grup hükümler de aslında Allah katındandır. Çünkü Hz. Peygamber, kendisi hüküm koyarken Allah'tan aldığı yetkiyle hareket etmektedir.³

Şâfiî'nin "sâbit olan sünnet" tabiri de sahîh olan sünneti ifade etmektedir. Şâfiî, buna "haber-i lâzim" (bağlayıcı haber) de der. Bir haber, yâni hadis sahîh ise, haber-i vâhid tarzında da olsa, Şâfiî'ye göre huccettir. Onun bu hususu isbât için ileri sürdüğü delilleri biraz sonra sunacağız.

İmam Şâfiî'nin çağında bazı zümreler Sünnete cephe almışlar ve hatta ona hücum etmeye başlamışlardı. Şâfiî, *el-Umm*'un "Cimâu'l-İlm" başlıklı bölümünde bunları üçe ayırır:

- 1) Aynı mealde bir Kur'ân âyeti bulunan hadisleri kabûl edenler.
- 2) Mütevâtir sünneti kabul eden ve mütevâtir olmayan sünneti reddedenler,
- 3) Sünneti toptan inkâr edenler,

İmam Şâfiî, bu her üç zümreye karşı Sünneti şiddetle müdafaa etmiş ve "Sünnetin Koruyucusu" (nâsirü's-sünne) unvanını almaya hak kazanmıştır.

Şâfiî, Sünneti: a) Haber-i âmme, b) Haber-i hâssa, c) Münkati' (Mürsel) tarzında da ele alır. O, özellikle "haber-i hâssa" ve zaman zaman da "haber-i vâhid" diye ifade ettiği gayr-i mütevâtir hadislerin İslâm hukukunda huccet olduğunu yılmadan savunmuştur.

İmâm Şâfiî, *er-Risâle*'sinde, ilim adamları için huccet teşkil edecek olan haber-i hâssa'yı, Hz. Peygamber'e veya bir sahâbî'ye ulaşacak tarzda bir kişinin bir kişiden naklettiği haberdir, diye ifade eder.⁴

Şâfiî, haber-i vâhid'in huccet olması için onu rivayet eden kimselerin her tabakada:

- 1) Din konusunda güvenilir olması,
- 2) Doğru sözlü olmakla tanınması,
- 3) Rivâyet ettiği şeyi iyice bilmesi,
- 4) Lafız yönünden hadîsin manâsını saptıracak olan hususları bilmesi,
- 5) Manâsını bilmiyorsa hadîsin işittiği gibi harfi harfine rivayet etmesi (çünkü bu durumda manâ itibariyle rivayet ederse belki yanılır ve hadîsi asıl

(3) Risâle, 88.

(4) Risâle, 369, 370.

manâsından saptırır, ya da lafzı zikretmeyip manâya göre rivayet ediyorsa manâyı bilmesi),

6) Ezberinden rivayet ediyorsa hadîsi tam olarak ezber etmiş olması, yazılı olarak rivayet ediyorsa kitabını yanında bulundurması,

7) Karşılaştığı kimselerden işitmediği şeyleri rivayet eden ve Hz. Peygamber'den güvenilir râvilerce yapılan rivaytlere muhalif şeyler nakleden müdellislerden olmaması gerektiğini söyler.⁵

Hadîs rivayetinin bazı yönlerden şahadete benzediğini ve bazı yönlerden de şahadetten tamamen ayrıldığını söyleyen Şâfiî, hukukta tek kişinin şahadetini geçerli olmadığı halde, hadîs rivayetinde tek râvinin haberinin hucdet oluşunu şöyle izah eder: Şâhit, kendi menfaatini düşünme, çocuklarını veya yakınlarını kayırma gibi açık bir töhmetle karşı karşıyadır. Muhaddis ise, Hz. Peygamber'in helâl ve haramla ilgili bir sözünü rivayet ederken, böyle kendi şahsı veya başkası için bir menfaat sağlama, birini suçlama veya savunma gibi şeylerin peşinde olmaktan uzaktır. Hadîsin ifade ettiği hüküm karşısında râvinin kendisi ile diğer insanlar arasında bir fark yoktur.⁶ Üstelik Hz. Peygamber, *"Bana yalan yere bir hadis isnat eden kimse Cehennemde kendisine bir yer bulsun."* buyurmuştur.⁷

İmâm Şâfiî, sâdik bir râvî tarafından rivâyet edilen haber-i vâhid'in hucdet olduğunu isbat etmek için şu delilleri ileri sürer:

1) Hz. Peygamber, *"Benim sözümü işiten, onu ezber eden ve onu iyice aklında tutup rivâyet eden kulu Allah nurlandırırım. Bir bilgiye sahip olan bazı kişiler bilgin olmayabilirler. Bir bilgiye sahip olan bazı kimseler, onu kendilerinden daha bilgin olan kimselere nakledebilirler. Müslümanın kalbi, işi yalnız Allah için yapma, müslümana nasihatta bulunma ve onların cemaatinden ayrılmama hususunda hiyanetten uzaktır."* buyurmuştur. Bu hadîste ifade edildiğine göre, Hz. Peygamber'in hadîsini işiten, onu ezber edip rivayet eden kişi övülmektedir. Bu kişi tektir ve bilgin olması da şart koşulmamıştır. Sadece onu iyice aklında tutmuş olmasına önem verilmiştir.⁸

2) Yine Hz. Peygamber, *"Koltuğuna oturup kendisine benim bir emir veya yasağım iletildiği zaman; "Bilmiyoruz, biz ancak Allah'ın Kitâbında bulduğumuz şeye uyarız" diyen bir kimse ile aslâ karşılaşmayayım."* buyurmuştur. Bu hadîs göstermektedir ki, Hz. Peygamber'den nakledilen bir habere uymak gerekir; isterse o konuda Kur'ân nassı bulunmasın.⁹

(5) Risâle, 370, 371.

(6) Risâle, 392.

(7) Risâle, 396, 397.

(8) Risâle, 401, 402.

(9) Risâle, 403, 404.

3) İmam Mâlik, Zeyd b. Eslem vâsıtasıyla Atâ b. Yesâr'dan şöyle rivayet etmiştir: “Bir kimse oruçlu iken karısını öpmüş, sonra da buna çok üzülmüş ve karısını, Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme'ye göndererek, bu meseleyi sormasını istemiştir. Ümmü Seleme de ona; ‘Hz. Peygamber oruçlu iken karısını öper.’ demiştir. Karısı gelip bunu bildirince adam, daha çok üzülmüş ve: ‘Biz, Hz. Peygamber gibi olamayız, Allah istediği şeyleri ona helâl kılar.’ demiş. Karısı, tekrar Ümmü Seleme'ye gittiğinde, Hz. Peygamber, onu görmüş ve: ‘Bu kadın ne istiyor?’ diye sormuş. Ümmü Seleme durumu anlatınca, Hz. Peygamber, ‘Benim böyle yaptığımı ona haber vermedin mi?’ demiş. Ümmü Seleme de söylediğini, kocasının tatmin olmadığını ve geri gönderdiğini söylemiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızmış ve ‘Vallahi, Allah'a karşı sizin en müttakîiniz, O'nun emir ve yasaklarını en iyi bileniniz benim.’ buyurmuştur. Bu hadîste Hz. Peygamber'in, Ümmü Seleme'ye, “Benim böyle yaptığımı ona haber vermedin mi?” demiş olması, haber-i vahid'in hüccet olduğunu açıkça göstermektedir.¹⁰

4) İmam Malik, Abdullah b. Dinar vâsıtasıyla Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet etmiştir: “Cemaat Kuba mescidinde sabah namazı kılarken bir kişi gelmiş ve Hz. Peygamber'e gelen bir âyetle kiblenin değiştiğini haber vermiş, Şam'a doğru dönmüş olarak namaz kılan cemaat derhal Ka'be'ye doğru dönmüştür.” Kubalılar, Ansardan olup bilgili kimselerdi ve Allah'ın farz kıldığı yöne dönerek namazlarını kılıyorlardı. Onlar bu farzı delilsiz, değiştirebilirler miydi? Demek ki, sâdık bir kişinin haberi, onlar için bir hüccet teşkil etmiş ve namazın içinde ona uyararak yönlerini değiştirmişlerdir.¹¹

5) Yine İmam Malik, İshak b. Abdullah b. Ebî Talha vâsıtasıyla Enes b. Malik'ten şöyle rivayet etmiştir: “Ben Talha, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah ve Ubey b. Ka'b'e hurma şarabı veriyordum. Birisi gelip, ‘Şarap yasaklandı’ dedi. Bunun üzerine Ebû Talha, bana: ‘Kalk ya Enes, şu küpleri kır.’ dedi. Ben de onları kırdım.” Burada görüldüğü gibi adı geçen sahabiler helal olduğu için şarap içiyorlardı. Bir kişinin gelip onun artık haram kılındığını haber vermesi üzerine şarap küplerinin sahibi Ebû Talha, derhal onların kırılmasını emretmiş ve bu hususun doğru olup olmadığını Hz. Peygamber'e sormaya gerek görmemiş veya bir haber-i âmme (mütevâtir haber) gelmesini beklememiştir.¹²

İmam Şâfiî, haber-i vahid'in hüccet olduğunu isbat sadedinde Hz. Peygamber'in uygulamalarından pek çok örnek zikreder ve O'nun birçok kere

(10) Risâle, 405, 406.

(11) Risâle, 406, 407.

(12) Risâle, 409, 410.

herhangi bir işi icrâ etmesi için bazılarını tek başlarına görevlendirdiğini, meselâ, Muaz b. Cebel'i Yemen'e tek başına gönderdiğini, bir gün 12 kişiyi 12 krala elçi olarak ve onları İslâma çağırarak üzere tek tek yola çıkardığını, vâlilerine emir ve yasaklarını bildiren mektupları birer kişiyle gönderdiğini kaydeder.¹³ Şâfiî, Hz. Ömer'in de Hz. Peygamber'den nakledilen haber-i vâhid'i kabul ederek, şahsî görüş ve ictihadlarına göre yaptığı uygulamalardan vazgeçtiğini zikreder.¹⁴ Hz. Ömer'in haber-i vâhid'i kabul ettiğine dair örnekler arasında Şâfiî şunu da ileri sürer: Hz. Ömer, bir gün "Mecûsiler hakkında ne yapacağımı bilmiyorum." demiş; Abdurrahmân b. Avf da, Resûlullah'ın, "*Onlara Ehl-i Kitâb muâmelesi yapın.*" deidiğini haber vermiş ve bunun üzerine Hz. Ömer, Hecer Mecûsilerinden *cizye* almaya başlamıştır.¹⁵ Şâfiî, ayrıca Abdullah b. Abbas gibi pek çok sahâbîn'in haber-i vâhid'i kabul ettiğini sened zikrederek belirtir.¹⁶ Ömer b. Abdilazîz alım satım ile ilgili bir anlaşmazlığı çözmek için bir hüküm vermiş. Urve b. Zübeyr ona gelip bu hükmün Hz. Aîşe'nin naklettiği bir hadîse aykırı düştüğünü söylemiş. Ömer b. Abdilazîz bunun üzerine verdiği hükümden vazgeçmiş ve Hz. Peygamber'in Sünnetine uymuştur.¹⁷ Bu konuda Şâfiî'nin verdiği örneklerin hepsini zikretmek istemiyoruz.

İmam Şâfiî kendisi de, "*Sahih bir hadîs bulunursa işte benim mezhebim odur.*" derdi.¹⁸ Bunun içindir ki Şâfiî'nin bilgi dağarcığı öğrendiği yeni hadîslerle ve yaptığı yeni araştırmalarla kabardıkça, görüş ve ictihadlarında değişimler olmuştur. Bunlara çevre ve zamanın şartları da katılınca Şâfiî'nin görüşleri, daha sonra *eski* ve *yeni* mezhebi tarzında ikiye ayrılmıştır.

Mukayese bakımından bir fikir vermesi için İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Mâlik (ö. 179) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in haber-i vâhid konusundaki düşüncelerine de işaret etmek isterim.

Ebû Hanîfe, haber-i vâhid'i rivayet eden şahsın güvenilir ve adaletli olmasının yanında, kendisinin de o habere uyması gerektiğini ve ona aykırı bir davranışta bulunmamasını şart koşar. İmam Malik ise, haber-i vâhid'in delil teşkil edebilmesi için Medînelilerin ameline aykırı olmaması gerekir, der. İmam Mâlik'e göre Medînelilerin ameli, bin kişinin bin kişiden rivayeti demektir. Dolayısıyla Medînelilerin ameline aykırı olan haber-i vâhid, meşhur

(13) Örnekler için Bak. Risâle, 410-418.

(14) Risâle, 426 vd.

(15) Risâle, 430, 435.

(16) Risâle, 441, 422.

(17) Risâle, 448, 449.

(18) Muhammed Ebu Zehra, *İslamda Fıkhî Mezhepler Tarihi*, Çev. Abdulkadir Şener, İstanbul 1978, s. 355.

rivâyetle çatışıyor demektir. Böyle bir durumda meşhur rivayetin tercih edilmesi daha uygun olur. Zannî bir delil olma niteliğini taşıdığı için itikâdî konularda huccet sayılmayan; ancak amel konusunda kaynak olarak kabul edilen haber-i vâhidin Kur'ân ve dînin kesin kurallarına aykırı olmaması gerekir.¹⁹

Şâfiî ile birlikte diğer İslâm hukukçuları da sıhhatinden emîn oldukları haber-i vâhidi kıyas'a tercih ederler ve bu tür haberlerin genel kaideler karşısında bazı istisnâî hükümler getirdiğini söylerler.²⁰

S O N U Ç :

İslâm hukukunun aslî kaynaklarını Kur'ân ve Hz. Peygamber'in Sünneti teşkil eder. İcmâ, kıyas vb. fer'î kaynaklar, ictihâdî ve beşerî kaynaklardır. Hz. Peygamber'in Sünneti de rivayet bakımından derecelere ayrılır. Haber-i vâhid (haber-i âhâd) tarzında rivayet edilen hadîslerin hangi şartlar altında delil teşkil edip etmeyeceği hususu, İslâm hukuku tarihinde önemli tartışmalara yol açmıştır.

İmam Şâfiî, Sünnetin, özellikle haber-i vâhidin İslâm hukukunda itiraz kabul etmez bir huccet olduğunu savunmuştur. Çünkü Allah, Hz. Peygamber'e itaati farz kılmış ve O'na Kur'ân'ı açıklama yetkisi vermiştir. O'nun, Kur'ân'da mevcut olmayan konularda hüküm vazetmesi de Allah'tan aldığı yetkiye dayanır. Dolayısıyla o hükme uymak da farzdır. Şâfiî'nin "haber-i hâssa", "haber-i lâzım" ve "sâbit olan sünnet" adlarını verdiği sahîh bir sünnet, sâdik râvîlerce bize ulaşmışsa, haber-i vâhid de olsa, müslümanlar için uyulması zorunlu bir huccettir. Bu konuda Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel de bir ölçüde Şâfiî gibi düşünürler.

Iraklı rey taraftarlarıyla Hicazlı hadîs taraftarları arasında sentezci bir yere sahip olan İmam Şâfiî, Sünneti şiddetle savunmuş ve ictihad yaparken başvurulan şahsî re'yi öyle eleştirmiştir ki, sonuçta bu, hadîsçilerin ve re'y aleyhtarlarının kuvvetlenmesine yol açmıştır. Hattâ hadîsçilerden İslâm hukukunda re'ye hiç yer vermeyen Zâhirîler, Şâfiî'nin en sağlam ictihad metodu olarak benimsediği kıyası dahî reddetmişler ve bu işi yaparken de bizzat Şâfiî'nin mantığını kullanmışlardır.

(19) Ebu Zehra, İslâm Hukuku Metodolojisi, Çev. Abdulkadir Şeenr, Ankara 1981, s. 96, 97.

(20) Abdulkadir Şener, İslâm Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsan ve İstislah, Ankara 1974, s. 111.

ملخص البحث

ان الامام الشافعي كان يدافع عن سنة رسول الله (ص) دفاعا شديدا ، حتى لقب بناصر السنة . وهو يقول ان خبر الخاصة الذي تقوم به الحججة على اهل العلم هو خبر الواحد عن الواحد حتى ينتهي به الى النبي او من انتهى به اليه دونه . ولا تقوم الحججة بهذا الخبر حتى يكون من حدث به ثقة فسي دينه ، معروفا بالصدق في حديثه ، عاقلا لما يحدث به ، عالما بما يحيل معاني الحديث من اللفظ او يكون عالما بالمعنى اذا رواه بالمعنى ولم يؤد اللفظ وان يكون ممن يؤدي الحديث بحروفه كما سمع ، ولا يحدث به على المعنى ، حافظا لكتابه ان حدث من كتبه ، بريئا من ان يكون مدلسا ، ويكون هكذا من فقه من حدثه حتى ينتهي بالحديث موصولا الى النبي او الى من انتهى به اليه دونه .

ويستدل الشافعي على كون خبر الواحد حجة على اهل العلم بالاطنليث الكثيرة التي نقلها آحاد الناس وقبلها المسلمون من غير تكبير مثل خبر الواحد عن رسول الله (ص) في تحويل القبلة و تحريم الخمر وغيره . ويقول الشافعي ان رسول الله (ص) لم يبعث بامر او نهيه واحدا صادقا الا لزم خبره ، لانه (ص) مع كونه قادرا على ان يبعث الى الناس عددا غير واحد قد اكتفى ببعث الواحد الذي يعرفونه بالصدق . ويستدل الشافعي على هذا ايضا بان النبي (ص) بعث في زمن واحد اثني عشر رسولا الى اثني عشر ملكا يدعوهم الى الاسلام . ولم تنزل كتب رسول الله (ص) تصل الى ولاته بالامر والنهي من قبل آحاد الرجال ولم يكن لاحد من ولاته ترك انفاذ امره (ص) كما هو معلوم عند العلماء .

والامام ابو حنيفة والامام مالك واحمد بن حنبل كانوا يقبلون خبر الواحد عن النبي (ص) حجة في الفقه الاسلامي مع وجود بعض الشروط اللازمة عندهم .